

Robert Kucharski¹

Historyczne ujęcie przepisów o broni na ziemiach polskich. Od Piastów do końca I Rzeczypospolitej

Streszczenie

Historycznie zagadnienie dostępu do broni (w tym palnej) jest stosunkowo „młode”, albowiem sięga rądem XIX wieku i związane jest ze zdanieniami społecznymi i politycznymi na kontynencie europejskim. Szczególną rolę odegrały przeobrażenia gospodarcze i postęp techniczny, umożliwiające szerszy dostęp do broni palnej, której konstrukcja była tańsza a przez to bardziej osiągalna dla szerszego grona osób. Przedmiotowa praca w pierwszej części dokonuje ramowej analizy praktyki i przepisów regulujących dostęp do broni palnej obowiązujących na ziemiach polskich od początku państwa polskiego, w tym przepisów państw zaborczych obowiązujących na ziemiach polskich. Ze względu na obszerność zagadnienia przepisy regulujące dostęp do broni palnej wprowadzone po odzyskaniu niepodległości przez Polskę zostaną omówione w drugiej części opracowania. Zakres przepisów został umieszczony na tle technicznym poprzez zasygnalizowanie rozwiązań technicznych w rozwoju broni palnej na przestrzeni omawianego okresu, bez wnikania w szczegóły, co stanowić musi z naturalnych względów przedmiot odrębnej pracy. Historyczne unormowanie przepisów regulujących dostęp do broni palnej wskazuje na stopniowe coraz bardziej rozbudowywane ograniczanie prawa swobodnego dostępu do broni palnej, związane z postępującą etatyzacją życia społecznego i wpływem tego procesu na zakres swobód obywatelskich.

Słowa kluczowe

Broń, prawo do broni, państwo Piastów, I Rzeczpospolita, Księstwo Warszawskie, II Rzeczpospolita.

¹ Robert Kucharski, Prokurator Prokuratury Rejonowej w Częstochowie, ORCID: 0000-0002-2279-9496

1. Początki państwa Piastów i okres I Rzeczypospolitej

Początki istnienia plemion słowiańskich na obecnych ziemiach polskich okryte są mgłą tajemnicy, a szczupłość danych pochodzących z tamtego okresu uniemożliwia szczegółowe i wyczerpujące opisanie stanu uzbrojenia naszych przodków. Wykopaliska archeologiczne pokazują, iż już w okresie 1900–1500 lat przed Chrystusem ludy zamieszkujące polskie ziemie wytwarzały i używały przedmiotów o charakterze obronnym. Świadczy o tym znalezisko dokonane w województwie lubelskim, gdzie podczas prac polowych właściciel ziemi wyorał fragment dużej krzemiennej siekiery i grot oszczepu. Siekiera ta używana była jako topór wojenny umieszczany w grobach wojów z tamtej epoki. W Polsce najwięcej skupisk takich grobów z bronią odkryto na terenie Śląska, Kujaw i w południowo-zachodniej Małopolsce. Topór ten został wykonany z krzemienia święciechowskiego. Z kolei wykopany grot pochodził z włóczni, jakiej używano do celów obronnych i polowań. Wykonany był on z krzemienia wołyńskiego, umieszczony na długim drzewcu. Jak szacują naukowcy, był on wytworem kultury mierzanowiskiej funkcjonującej na terenie ziem polskich w III tysiącleciu przed Chrystusem². Jak widać, broń towarzyszyła już ludom pierwotnym osiedlającym się na ziemiach polskich.

Z czasem broń wykonaną z krzemienia i innych skał zastępowano metalami. Uzbrojenie w tamtym czasie stanowiły wykonane z brązu miecze, topory, groty włóczni, hełmy i części pancerzy. Wyposażenie wojowników stanowiły nadto różnego rodzaju tarcze i łuki. Broń używana przez ówczesnych mieszkańców ziem polskich miała charakter zaczepno-obronny, ale i służyła do celów łowieckich. Była ona dość powszechna, dostęp do niej z natury rzeczy nie był reglamentowany dla członków społeczności.

Utworzenie organizacji państwowej pierwszych Piastów następowało siłą rzeczy na bazie podbojów, co naturalnie wymagało używania broni coraz bardziej doskonalonej. Dalej dostęp do broni nie był ograniczany zapisami prawa. Dostęp do niej miał każdy, a wojownicy i stopniowo wykształcający się stan rycerski miał obowiązek stawać do boju w interesie władców i plemion, a tym samym wojownik musiał wręcz posiadać broń. W dalszym ciągu broni używano do polowań i obrony przed napadami obcych. Miecze używane przez Piastów sprowadzano głównie

² J. Rybski, W polskiej wsi odkryto broń z epoki kamienia, magazyn National Geographic Polska 2023, nr 10.

z zachodu Europy i Skandynawii, gdzie opanowano sztukę płatnerską i produkowano je metodą tzw. damastu skuwanego (dziwierowania). Obok tego bronią używaną w walce były włócznie produkowane na miejscu przez polskich kowali³. Używano masowo łuków i innej broni białej, noży i toporów. Importowane miecze były drogie i nie były używane przez ludność do samoobrony czy do polowań. Tu prym wiodły łuki i wspomniane włócznie. Drużyna używana przez pierwszych Piastów jako formacja zbrojna była w miarę dobrze wyposażona w broń, natomiast pospolite ruszenie posiadało jedynie broń prostą, często wykorzystywaną do polowań⁴.

Tym samym w średniowiecznej Polsce reglamentacja dostępu do broni nie była znana, choć stopniowo proces jej wytwarzania komplikuje się, a koszty z tym związane powodują, iż nie każdy jest w stanie ją nabyć. O ile wojsko posługuje się coraz doskonalszymi rodzajami broni, to powszechny dostęp ludności do broni charakterystyczny dla tamtej epoki, ogranicza się do łuków i oszczepów oraz małej broni białej. W miarę rozwoju i pogłębiania rozwarstwienia społecznego, budowy społeczeństwa feudalnego w Polsce, broń wchodzi w zakres atrybutów władców, możnych i rycerstwa. Władcy polscy dbają, aby broń będąca często wyrobem artystycznym w połączeniu ze strojem paradnym, była wyznacznikiem pozycji społecznej i zamożności właściciela⁵. Władcy jeszcze nie wydają żadnych przepisów dotyczących dostępu do broni, która stopniowo staje się niedostępna ze względu na cenę i pozycję społeczną jej posiadacza.

Jednak coraz częściej zdarzające się wystąpienia i bunty chłopskie w XI i XII wieku, zwróciły uwagę możnych na fakt, iż posiadanie broni przez szersze warstwy społeczeństwa może być dla nich niebezpieczne. Władcy feudalni zaczynają wydawać edykty o zasięgu lokalnym, w których zabraniają lub znacząco ograniczają prawo do posiadania broni osobom spoza stanu rycerskiego. Chłopi nie są wzywani do pospolitego ruszenia i utrwała się zwyczaj, iż miecz oraz inne uzbrojenie noszą tylko rycerze. Stopniowo utrwała się przekonanie wśród szlachty, iż uzbrajanie chłopstwa nie jest rzeczą pożądaną⁶.

³ M. Sampa, Kraj Głomaczów. 1003, Bellona 2024, s. 34.

⁴ J. Bardach (red.) Historia państwa i prawa Polski, PWN, Warszawa 1973, t. 1, s. 73.

⁵ H. Mueller, H. Rolling, „Europäische Hieb- und Stichwaffen, Berlin 1981, także: H. Müller, H. Kolling, Europäische Hieb- und Stichwaffen aus der Sammlung des Museums der Deutsche Geschichte, Berlin 1986, s. 19, 40–41, 44.

⁶ J. Bardach (red.), *op. cit.*, t. II, s. 136.

W XII wieku coraz popularniejszym rodzajem broni staje się kusza, która ze względu na swoją skuteczność uznana została za broń zakazaną. Drugi sobór laterański z 1139 roku w Kościele Katolickim, zabraniał używania kusz w walce przeciwko chrześcijanom pod groźbą ekskomunikacji, co w tamtym okresie skutkowało śmiercią cywilną. Zakaz ten jednak nie był przestrzegany, a sama kusza upowszechniła się jako rodzaj broni⁷. Naturalnie także i ta broń nie była dostępna dla przeciętnego mieszkańca Polski okresu piastowskiego ze względu na wspomniane regulacje, jak i na cenę. Niemniej kusze jako rodzaj uzbrojenia były używane przez oddziały wojskowe w walce, ze względu na ich skuteczność.

Tymczasem prawdziwym przełomem było wynalezienie prochu, który spowodował rozwój urządzeń mogących miotać ładunki na odległość i w ten sposób razić cele. Na ziemiach polskich proch pojawił się w okresie panowania Piastów, jednak oficjalne wzmianki o stosowaniu prochów strzelniczych znajdujemy w regulacjach Statutu Wiślickiego⁸ wydanego przez Króla Kazimierza Wielkiego w 1347 roku, gdzie znajdujemy postanowienia dotyczące o użyciu prochów przez artylerię polską⁹. Trzeba jednak zauważyć, iż zapisy kronikarskie mówią o używaniu przez polskie wojska prochów strzelniczych w artylerii na początku XIV wieku, a nawet wcześniej. Konika Szymona von Grunau wspomina, iż Polacy używali ciężkiej broni palnej w walce z krzyżakami, gdzie rycerze zakonnicy doznali znacznych strat w bitwie pod Brześciem Kujawskim w 1331 roku¹⁰. Koniec XIV wieku – pojawia się ręczna broń palna na ziemiach polskich, na co wskazują wykopaliska archeologiczne dokonane w Kaliszu z roku 1985, gdzie znaleziono części takiej broni¹¹. Fakt używania broni palnej potwierdzony został nawet zapisem z 1410 roku, w którym czytamy o używaniu ręcznej broni palnej przez strażników miejskich w Krakowie, w postaci luf montowanych na łożach¹². Broń ta była ciężka i nieporęczna, ale mogła skutecznie razić

⁷ I. V. Hogg, *Encyklopedia uzbrojenia*, Bellona, Warszawa 2006, s. 16.

⁸ O prawnym znaczeniu Statutów zobacz: R. Kucharski, *Geneza sądów polskich*, *Consilium Iuridicum* 2002, nr 1–2, s. 248–249.

⁹ W. Kwaśniewicz, *Leksykon dawnej broni palnej*, Bellona, Warszawa 2004, s. 174.

¹⁰ B. Gembarzewski, *Uzbrojenie i rodzaje broni*, (w:) T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce, Lwów–Warszawa–Kraków 1923*, t. 2, s. 267–268.

¹¹ M. Głosek, *Najstarszy zabytek ręcznej broni palnej w Polsce*, *Archeologia i sta-rożytnicy*, *Studia Dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, Łódź 1997, s. 37–42.

¹² A. Grabowski, *Dawne zabytki miasta Krakowa*, Kraków 1850, s. 81–82.

cele na odległość, a dodatkowo huk wystrzału stanowił element zaskoczenia i obezwładniał na chwile zdezorientowanego przeciwnika nieprzywykłego do detonacji. Skomplikowany jak na tamte czasy sposób produkcji broni palnej ręcznej powodował, iż broń taka praktycznie nie występowała w rękach prywatnych. Stan ten zaczyna się zmieniać z pojawieniem się arkebuzów, a następnie muszkietów wynalezionych przez Hiszpanów. Ta broń strzelecka także znajdowała się na uzbrojeniu oddziałów wojskowych, z czasem także w rękach szlachty i możnowładców jako symbol statusu i pozycji społecznej. Około 1540 roku pojawiają się skonstruowane pierwsze pistolety, a na rok 1550 datuje się początek epoki broni gwintowanej, co skutkowało prawdziwą rewolucją w rozwoju i upowszechnieniu broni palnej w ogóle, w tym na ziemiach polskich¹³.

Rozwój techniki rusznikarskiej i pojawianie się rozmaitych nowinek technicznych w dziedzinie broni palnej nie był w żaden sposób skorelowany z przepisami prawa, które nie regulowały w ogóle czegoś, co w czasach współczesnych określane jest mianem „prawa do posiadania broni”. W czasach Rzeczypospolitej Szlacheckiej obowiązek wojskowy spoczywał na szlachie, nie było oczekiwania ani praktyki, iż do wojny stawać będą obywatele innych stanów. Na szlachie ciążył obowiązek obrony kraju realizowany poprzez uczestnictwo w wojnach (tzw. stawanie w polu), ale i samodzielne uzbrojenie się. Był to koszt niebagatelny, a dla Polaków niższego stanu nie do przejścia. Jako przykład, o jakich kwotach mówimy, literatura podaje wyposażenie husarza Marka Łahodowskiego (odpowiednika współczesnego żołnierza wojska pancernego), które spisano i oszacowano pośmiertnie w 1636 roku na kwotę 10.130 ówczesnych złotych, co stanowiło ówczesnie wartość około 6,5 kg złota¹⁴. Proces technologiczny produkcji broni palnej¹⁵ wymagał wytworzenia wielu części w sposób precyzyjny, co wiązało się z wysoką specjalizacją warsztatów rusznikarskich. W Polsce tego okresu właściwie nie ograniczano przepisami prawnymi wyrobienia ani dostępu do broni palnej, a jej używanie regulowane były w głównej mierze zwyczajami.

¹³ J. Szymczak, *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 13–21.

¹⁴ R. Kucharski, *Trybunał koronny: szlachecki sąd najwyższy, Consilium Iuridicum 2003*, nr 5, s. 113. Także: R. Sikora, *Husaria. Duma polskiego oręza*, Kraków 2019, s. 234–247. W chwili pisania pracy jeden kilogram złota kosztował w Polsce około 303 000 złotych.

¹⁵ M. Kubowicz, *Rozwój broni palnej i jej użycie w Polsce*, *Security, economy and Law 2020*, nr 1, s. 11–13.

jem¹⁶. Niemniej kwestie uzbrojenia obywateli Rzeczypospolitej (w praktyce szlachty) stopniowo zaczęto regulować.

W pierwszym rządzie regulacje te były pośrednio wdrażane przez lokalne przepisy sejmików ziemskich dotyczące zasad regulujących elementy stroju szlacheckiego, zastrzegając prawo do noszenia szabli wyłącznie w połączeniu z tym ubiorem¹⁷. Szabla jako element stroju paradnego wymieniona jest w opisie ubioru Polaków na weselu Jadwigi Jagiellonki z księciem bawarskim w Landshutte w 1457 roku: „szable w srebrnych pochwach, miejscami pozłacanych. Pasy u szabel były dużymi złocistymi lamami wykładane i zwisały do samej ziemi, mając wielkie zankle, czyli klamry, jak to zwyczajem bywa w ich kraju”¹⁸. Sama szabla zaczyna stopniowo wypierać miecze z uzbrojenia szlachty pod koniec XVI wiek. Tym samym noszenie szabel i ich używanie było zakazane innym stanom. Mieszczanom zezwalano na noszenie się z cudzoziemska i używanie szpad, jednak nie dozwolano noszenia broni palnej, którą jeszcze wtedy uważano za zarezerwowaną dla szlachty. Przepisy lokalne bardzo często wskazywały, iż osoba „stanu niepewnego” zatrzymana w posiadaniu broni palnej lub białej była uznawana za trudniącą się rozbojami, co „karano na gardle”. Znalezienie przy zatrzymanym broni traktowano jednoznacznie jako okoliczność obciążającą i wskazującą na przestępcze zajęcie takiej osoby¹⁹.

Noszenie wszelkiej broni podczas targów, w karczmach oraz w innych miejscach publicznych było chłopstwu surowo zakazane, co miało w założeniu zapobiec tragicznym efektom częstych bijatyk i kłótni. Z czasem zaczęto przyjmować lokalne regulacje (ustawy wiejskie – określane wilkierzami) zabraniające chłopstwu posiadania jakiegokolwiek broni, w szczególności podczas targów i w miejscach publicznych. Spowodowane to było obawą przez zbrojnymi wystąpieniami przeciwko szlachcie lub zabijaniem się wzajemnie przez chłopów. Przykładowo już w 1423 roku biskup wrocławski Jan, wojewoda Maciej z Łabieszyna, kasztelan brzeski Jarandus i starosta brzeski Andrzej opracowali i przyjęli „z dobrą i jednomyślną zgodą [...]” ułożenie na całą ziemię kujawską w sprawie wszystkich razem chłopów i każdego

¹⁶ J. Kasprzak, Władza państwowa a posiadanie broni przez obywateli na przestrzeni dziejów, *Studia Parwoustrójowe*, nr 22, UWM 2013, s. 211.

¹⁷ A. Górski, *Historia piechoty*, Kraków 1892, s. 209–220.

¹⁸ K. Szajnocha, *Jadwiga Jagiellonka księżna bawarska*, *Szkice historyczne* 1876, t. III, s. 81.

¹⁹ S. Milewski, *W świecie występku i zbrodni*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996, s. 56.

z osobna [...]. Chcąc, aby więcej nie powstawały niezgody i walki między nimi, polecili ogłosić, aby więcej z jakąkolwiek bronią nie schodzili się do miast na targi – z włóczniami, mieczami, laskami żelaznymi; i gdziekolwiek znaleźliby u kmieci broń, ta winna być im odebrana przez pacholków starosty²⁰. Podobnie późniejsza ustawa dla wsi Kresu Klimkowskiego z 1638 roku kategorycznie zabraniała przybywania na wszelkie zebrania i zgromadzenia uzbrojonomu właścicielowi pod karą chłosty i więzienia.

Taki stan rzeczy utrzymuje się do końca istnienia Rzeczypospolitej Szlacheckiej, choć produkcja broni – w tym palnej – ma długie historyczne korzenie w Polsce i sprzyjała upowszechnieniu tradycji posiadania broni przez Polaków. Jak już wspomniano, od czasów wczesnopiastowskich produkowano broń, na co wskazują zachowane w toponamach nazwy wsi służebnych, gdzie ją wytwarzano, np. Grotniki, Żerdniki itp.²¹. Natomiast pierwsze wiarygodne i dobrze udokumentowane wzmianki o produkcji broni palnej w postaci dział pochodzą z 1390 roku i dotyczą Krakowa, kiedy to Bartosz z Odolanowa mający swe włości na pograniczu śląsko-wielkopolskim, a poprzez kontakty z miastami śląskimi produkować miał działa²². Pierwszy udokumentowany zapis w sprawie ręcznej broni palnej pochodzi z 1410 roku, kiedy to odnotowano używanie tzw. handbusche przez strażników miejskich stołecznego miasta Krakowa²³. Jako ciekawostkę można wspomnieć o dobrze utrwalonej tradycji produkcji broni palnej w fabryce broni założonej przez Jana Nałęczę Małachowskiego w Pomykowie koło Końskich. Czasem ta wytwórnia mylona jest z fabryką broni w Końskich, co wynika z faktu, że Pomyków włączono w skład Końskich w 1748 roku. Towarzyszyło temu uruchomienie równocześnie warsztatów ślusarsko-kowalskich. Dzięki swojemu położeniu nad rzeką i przy jej wykorzystaniu fabryka wzbogaciła się o fryszerkę, czyli zakład metalurgiczny (lub piec), w którym surówka wielkopiecowa przerabiana była na stal. W tym czasie Pomyków wyspecjalizował się w warsztatach rusznikarsko-ślusarskich. Surowiec do produkcji polskiej broni pozyskiwano z okolicznych kuźnic oraz kopalni rud. Pomyków w swojej produkcji specjalizował się pistoletach, strzel-

²⁰ M. B o r u c k i, *Temida Staropolska. Szkice dziejów sądownictwa Polski szlacheckiej*, Warszawa 1979, s. 136.

²¹ M. S a m p, *Kraj Głowaczów–1003*, Seria: Historyczne Bitwy, Bellona 2024, s. 24.

²² J. S z y m c z a k (red.), *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2004, nr 423, s. 14.

²³ A. G r a b o w s k i, *Dawne zabytki miasta Karkowa*, Kraków 1850, s. 81–82.

bach, karabinach, bagnietach itp. W samym 1767 roku fabryka dostarczyła 220 sztuk karabinów dla regimentu buławy konnej polowej. Produkcja w latach 1750–1782 zamknęła się ilością 1158 karabinów, 1020 flint, 1216 pistoletów. Fabryka była na tyle znana w Polsce i wśród późniejszych zaborców, że zainteresował się nią gospodarczy wywiad pruski. Definitywny koniec zakładu nastąpił w 1831 roku, kiedy to generał Thiermann wraz z 2 batalionami piechoty oraz 6 szwadronami jazdy zniszczył urządzenia fabryczne dokładnie w dniu 13 sierpnia 1831 r.²⁴

2. Po upadku Pierwszej Rzeczypospolitej

W ustawodawstwach zaborców znajdowały się przepisy dotyczące broni, ze szczególnym uwzględnieniem przestępczego jej użycia. W tamtym okresie w dalszym ciągu nie istniały przepisy regulujące i zezwalające na dostęp do broni, która była dalej szeroko i bez ograniczeń dostępna dla szlachty i w mniejszym zakresie mieszczaństwa a cenzurą jej dostępności była zaś tylko i wyłącznie wysoka cena. Nie przeszkadzało to w funkcjonowaniu przepisów regulujących konsekwencje niewłaściwego jej użycia. Przepisy regulujące dostęp i obrót bronią pojawiają się w XIX wieku i zaczynają coraz bardziej regulować produkcję, używanie i obrót bronią palną oraz amunicją na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem broni o przeznaczeniu cywilnym, która wydziela się stopniowo z broni wojskowej.

Tymczasem burzliwy okres przełomu XVIII i XIX wieku, który zbiegł się z upadkiem i likwidacją przez zaborców bytu państwa polskiego, nie skutkował niczym specjalnym w zakresie regulacji normujących dostęp do broni na ziemiach polskich. W dalszym ciągu broń palna była powszechnie używana przez szlachtę i bogate mieszczaństwo głównie do polowań²⁵. Zresztą wewnętrzne praktyki prawne państw zaborców w tamtym okresie nie przewidywały szczególnych przepisów zabraniających czy ograniczających *expressis verbis* dostęp dla broni palnej. Niemniej zaborcy na podstawie rozmaitych ukazów i postanowień organizowali zdawanie broni znajdującej się w rękach społeczeństwa. Miało to na celu rozbrojenie Polaków i zapobieżenie buntom przeciwko okupacji, szczególnie po wojnach o niepodległość stoczonych przez upadającą

²⁴ H. Zawadzki, Fabryka broni w Końskich – Pomykowie, Koneckie zeszyty historyczne 1993, nr 1, s. 10.

²⁵ W. Lewszyn, Sowersziennyj jegier 1779, s. 450–475.

Rzeczpospolitą. Działania te adresowano szczególnie do włościan i mieszczan, i jako takie były całkowicie ignorowane przez szlachtę.

W Ustawie o karach dla Galicji Zachodniej z dnia 17 czerwca 1796 r.²⁶ obowiązującej w latach 1797–1803 na ziemiach polskich zagarniętych przez Austrię, użycie broni przewidywano w kilku przypadkach i stanowiło to okoliczność obciążająca przy wymiarze kary. Paragraf 57 wskazywał na zbrodnię oporu wobec władzy państwowej z użyciem broni, zaś paragraf 58 penalizował napaść na dom lub grunt przez sprawców uzbrojonych w broń. Ustawa w treści § 180 przewidywała wyższą karę za kwalifikowany rozbój z użyciem broni wszelakiej w tym palnej. Jednocześnie napadnięty mógł skorzystać z instytucji samoobrony wykonywanej przy użyciu odpowiednich narzędzi (w tym broni palnej) po myśli § 127. Użycie broni do pozbawienia życia drugiego człowieka uznawane było za zabójstwo zdradzieckie lub rozbójnicze w zależności od okoliczności i jako takie podlegało surowszej odpowiedzialności karnej.

Na ziemiach polskich zagrabionych i wcielonych do zaboru pruskiego w pierwszych latach w zakresie przepisów dotyczących posiadania broni zaczął obowiązywać Landrecht Pruski z 1794 roku, który zawierał Rozdział 10 „Przeciwko wystrzałom”, w którym kilku paragrafach zawarto regulacje karno-porządkowe dotyczące używania i obchodzenia się z bronią:

„§. 740. Nikt nie powinien trzymać w domu naładowanego karabinu, jeśli nie grozi mu nocny atak; tym bardziej umieszczaj go w miejscach, do których mogą dotrzeć dzieci lub inne niedoświadczone osoby.

§. 741. Nawet podróżnicy lub myśliwi, którzy noszą naładowany karabin, wchodząc do domu lub przebywając gdzieś wśród ludzi, powinni zawsze mieć go pod bezpośrednią opieką lub się go pozbyć.

§. 742. Karczmarze odwiedzani przez takie osoby powinni dopilnować, aby wydarzyło się albo jedno, albo drugie z powyższych lub muszą zabrać karabin do własnego bezpiecznego miejsca w taki sposób, aby nie doszło do uszkodzeń.

§. 743. Każdy, kto naruszy niniejsze przepisy (§. 740–742.), powinien zawsze zostać aresztowany na okres od ośmiu do czternastu dni lub ukarany grzywną w wysokości od pięciu do dziesięciu talarów.

§. 744. Jeżeli przy pomocy takiej broni i przez jej nieostrożne użycie ktoś doznaje szkody na życiu, ciele lub mieniu, w więzieniu lub więzieniu przebywa nie tylko ten, kto ją dzierży, ale także gospodarz lub karcz-

²⁶ S. Grodzicki, S. Salmonowicz, Ustawa karna zachodnio galicyjska z roku 1796, Zarys dziejów i charakterystyka, Czasopismo Prawno-Historyczne, Warszawa 1965, s. 24.

marz, który nie dopełnił swego obowiązku wyrok z zawieszeniem na okres od czterech tygodni do sześciu miesięcy.

§. 745. Kto używa karabinu strzeleckiego, wiatrówki lub kuszy w miejscach zamieszkałych lub zwykle odwiedzanych przez ludzi albo odpala sztuczne ognie bez specjalnego zezwolenia władz, podlega karze grzywny od pięciu do pięćdziesięciu talarów, chociażby nie wyrządziła krzywdy, zostało zrobione, należy je zabrać²⁷.

Przepisy te nie dotyczyły prawa do posiadania broni, albowiem w tamtym okresie obowiązywała w Prusach ogólna zasada, iż broń posiadały osoby wysoko urodzone i zamożne, które mogły sobie pozwolić na jej zakup. Bardziej interesujący jest jednak wniosek, na jaki pozwalała pierwsze dwa paragrafy wskazane powyżej (§. 740 i §. 741). Jeśli zabrania się trzymania w domu naładowanej broni, gdy jest brak ryzyka ataku czy napadu to znaczy, że jeśli istnieje takie ryzyko, posiadanie broni naładowanej było dozwolone. Z kolei, jeśli od podróżnych wymaga się rozładowania i osobistego dozoru posiadanej broni po wejściu do domu, oznacza to, że przyznano prawo do podróży po kraju z załadowaną bronią, co było powszechną praktyką w państwie pruskim. Nadto Landrecht przewidywał również zakaz posiadania i noszenia niektórych rodzajów broni:

„Rozdział 11. O noszeniu tajnej broni;

§. 746. Nie należy nosić szpilek i przedmiotów trójstrzowych, czyli tzw. trzcinowych ostrzy.

§. 747. Zwykłym ludziom nie wolno nosić karabinów ukrytych w kijach lub w jakikolwiek inny sposób.

²⁷ A. Straube, *Die Schusswaffendebatten im deutschsprachigen Raum*, University of Bamberg Press 2019, Band 29, s. 29–31. Literatura niemiecka wskazuje, iż po okresie napoleońskim w państwach niemieckich nie było zmian w zakresie prawa do posiadania broni. Dopiero około 1848 roku pojawił się pomysł zmian, Ministerstwo spraw Wewnętrznych Badenii Wirtembergii przeprowadziło badania na ten temat. Władze okręgowe poproszono o opinię na temat prywatnego posiadania broni. Większość ankietowanych władz była zdania, że obywatele powinni nadal mieć możliwość posiadania broni. Na przykład w Schwarzwaldzie panowała opinia: „Posiadanie karabinu jest naturalnym prawem obywateli. Jej ograniczenie mogłoby być uzasadnione jedynie wtedy, gdyby groziło państwu lub wszystkim jego obywatelom nieuniknionymi niebezpieczeństwami. Nie wydaje się, aby tak było, zwłaszcza że można podjąć niezbędne środki ostrożności, aby zapobiec nadużyciom”, (za:) P. Sauer, *Revolution und Volksbewaffnung. Die württembergischen Bürgerwehren im 19. Jahrhundert, vor allem während der Revolution von 1848/49*, Ulm 1976, s. 53.

§. 748. Samo posiadanie takiej zabronionej broni skutkuje konfiskatą z tego samego powodu i osoba taka zostanie ukarana grzywną w wysokości od pięciu do dwudziestu talarów”.

Jak widać zakaz dotyczył broni skrytej, którą postrzegano jako narzędzie przestępców, w tym zabójców. Samo posiadanie broni nie było regulowane i Landrecht był w tym zakresie bardzo liberalny.

Jako ciekawostkę należy wskazać, iż władze zrewoltowanej Francji w czasach rewolucyjnych poparły swobodne korzystanie z broni. W konsekwencji także w Kodeksie karnym Napoleona Bonaparte z 1810 roku (Code Pénal de 1810, Księga pierwsza, rozdział II, art. 42) noszenie broni zostało nawet uznane za prawo obywatelskie, które mogło być ograniczone jedynie „w określonych przypadkach w całości lub części” przez sądy orzekające w sprawach karnych o popełnione przestępstwa. Podobne regulacje znajdziemy w pruskim kodeksie karnym z 1851 roku. Z kolei rosyjskie przepisy carskie nie regulowały prawa do broni, bowiem to przypadało każdemu, kogo było na nią stać, choć trzeba dodać, iż istniały przepisy regulujące zasady jej użycia²⁸.

2.1. Księstwo Warszawskie

Wojny napoleońskie w znacznym stopniu przyczyniły się do upowszechnienia broni palnej w społeczeństwie polskim, jednak była to głównie broń palna o przeznaczeniu wojskowym. W dalszym ciągu najważniejszym celem posiadania broni były polowania oraz samoobrona. Administracja Księstwa wydaje w dniu 7 marca 1808 r. dekret o organi-

²⁸ Statut policyjny z dnia 8 kwietnia 1782 r. w art. 255 mówił, że osoba, która by nosiła broń w mieście, a której to osobie prawo nie pozwala nosić jej w pewnych sytuacjach lub nie nakazuje tego, możliwym był skonfiskowanie broni, grzywna a zwrot broni był możliwy dopiero po zapłacie kary pieniężnej lub umieszczeniu w areszcie do czasu zapłaty tej kary. Art. 261 mówił o karze za użycie broni palnej podczas zebrania publicznego, gry publicznej lub podczas przedstawienia teatralnego, (za:) Российское законодательство X–XX веков. Законодательство периода расцвета абсолютизма. М., 1987, Т. 5, s. 377, 378. Co ciekawe literatura przedmiotu wskazuje na powszechność prawa do posiadania broni a wręcz zachęty władzy do posiadania broni celem sformułowania obrony powszechnej kraju. Dekret carski z 1652 roku „o gotowości ludzi wszystkich stanów do użycia jakiegokolwiek pocisku wojskowego przeciw inwazji chana krymskiego” zachęcał „aby oni sami (możnowładcy – przyp. autora) i ich chłopci trzymali wszelkiego rodzaju broń, aby w parafii tatarskiej nie było człowieka bez broni”. W XVIII wieku wprowadzono przepisy, na mocy których nie wolno było strzelać w miejscach publicznych w nocy (Dekret z 1718 roku) ani wewnątrz domów prywatnych (Dekrety z 1745 roku) [za:] S. W o r o s z y ł o w a, Druga poprawka: jak prawo do posiadania broni palnej ewoluowało w różnych krajach, Knife–media 2022, nr 1, s. 7.

zacji ministerstw, który powoływał do życia „ministerstwo policji”. Po raz pierwszy w dziejach nowoczesnej administracji polskiej organ porządkowy w postaci nowoczesnej policji opartej na wzorcach francuskich z uwzględnieniem specyfiki polskiej, został obdarzony kompetencją zapisaną w treści art. 65 dekretu. Na mocy tego przepisu policja zyskuje uprawnienie do „dozorowania nad noszeniem broni i nad sprzedażą prochu i trucizny”²⁹. Uprawnienia związane z przepisami odnoszącymi się do posiadania broni na ziemiach polskich połączone były ogólnie ze sprawami związanymi z ochroną zdrowia. Prawodawca rozumiał przez to kontrolę sprzedaży broni, prochu i trucizn. Jeszcze przed utworzeniem ministerstwa policji dekretem z dnia 29 stycznia 1807 r. o kompetencjach Dyrektoriatu Policji utworzono urząd prokuratora przy Trybunale Głównym, który miał mieć pieczę nad sprawami policyjno-milicyjnymi przez cały okres ich pozostawania na wokandzie każdej instancji. Do jego powinności należało również zbieranie raportów od prokuratorów pracujących przy sądach apelacyjnych i kontrola pracy policji³⁰.

Na bazie przepisów kompetencyjnych poszczególnych działów administracji, w Księstwie Warszawskim broń mogła być noszona przez reprezentantów porządkowych służb miejskich, o ile było to niezbędne dla wykonywania ich zadań i obowiązków służbowych. Ówczesne przepisy nie ograniczały prawa do posiadania broni przez szlachtę, co było pozostałością zwyczajów z czasów I Rzeczypospolitej. Z drugiej strony mieszczanie na zakup i prywatne posiadanie pistoletu musieli uzyskać zgodę w postaci „promesy”. O jej wydanie zainteresowany musiał wystąpić do lokalnego prefekta (po reformie administracji do departamentalnego komisarza policji)³¹. Brak było odrębnych przepisów karnych penalizujących posiadanie broni bez zezwolenia, niemniej mieszczanin posiadający nielegalnie broń narażał się na jej konfiskatę i karę grzywny za naruszenie porządku publicznego. Jeśli osoba ta była niewiadomego stanu i według uznania władz stanowiła element podejrzany, mogła być oskarżona o dokonywanie rozbojów z użyciem broni³². W ten sposób kwalifikowano

²⁹ P. Majer, *Ustawy polskiej policji (1791–1990). Źródła z komentarzem*, Wyd. WSPol, Szczytno 2007, s. 64.

³⁰ M. Mielnik, *Podstawy prawne funkcjonowania policji w Księstwie Warszawskim*, *International Journal of New Economics and social sciences* 2015, s. 172–179.

³¹ Ustawa z dnia 17 marca 1809 r., zgodnie z którą „dozór policyjny równie jak wykonywanie Praw i Urzędzeń ściągających się do zapobiegania wypadkiem szkodliwym i bezprawnym, tudzież czuwanie nad bezpieczeństwem i porządkiem publicznym” (*Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. I, nr 11, s. 276–281).

³² J. Kasprzak, *Władza państwowa a posiadanie broni przez obywateli na przestrzeni dziejów*, *Studia Parwounstrojowe*, nr 22, UWM 2013, s. 213.

stany faktyczne nielegalnego posiadania broni przez obywateli Księstwa, jednak co charakterystyczne regulacje te nie odnosiły się w pełnej mierze do osób pochodzenia szlacheckiego, które posiadały broń na zasadzie przedmiotu użytecznego do samoobrony lub do polowania i nigdy nie występowały o pozwolenie na jej posiadanie.

W XIX wieku nastąpił znaczny rozwój konstrukcyjny broni palnej. Było to związane z rozwojem wolności gospodarczej, skutkującej postępem technicznym, rozwojem przemysłu. Rozwojowi konstrukcyjnemu broni sprzyjały także konflikty zbrojne. Zamek skałkowy został zastąpiony przez kapiszon jako czynnik inicjujący reakcję wystrzału, a od połowy wieku przez opracowany i przebadany nabój scalony. Dotychczas przestępcy używali głównie noży i pałek w przestępczym procederze, jednak pojawienie się tańszej i doskonalszej broni palnej spowodowało, że stopniowo przenosili swe zainteresowanie na nią jako skuteczniejszej w obezwładnianiu ofiary. Zaczynają wchodzić w posiadanie broni palnej, co skutkuje niespotykanym do tej pory wzrostem przestępczości³³. Stan nauk penalnych i kryminalistyki w tamtym okresie nie pozwała na jednoznaczną i szybką reakcję na nowe zjawisko. Służby policyjne w kształcie, jaki jest znany współcześnie, nie istnieją lub dopiero się kształtują. W efekcie rośnie poczucie zagrożenia i mieszkańcy ziem polskich reagują w sposób łatwy do przewidzenia, mianowicie zaczynają się bronić sami, organizując sobie narzędzia skutecznego odporu bandytyzmu i zaczynają kupować coraz więcej broni do obrony swego życia i zdrowia przed napadami³⁴. Wspomniane ograniczenie w postaci wysokiej ceny powoli staje się nieaktualne wobec postępu w masowej produkcji krótkiej broni palnej skutkującej spadkiem jej ceny. Niemniej produkcja broni palnej przez przemysł polski w czasach Księstwa była problematyczna ze względu na małe, choć stopniowo rozbudowywane, zdolności produkcyjne polskich zakładów. Stan ten ze względu na zawirowania polityczne utrzyma się w latach późniejszych, z tendencją do pozytywnych zmian za sprawą proprodukcyjnej polityki władz polskich³⁵. Odnotować trzeba, iż pistolety w czasach Księstwa produkuje manufaktura w Suchedniowie, warszawska fabryka Coletta i kilka jeszcze pomniejszych.

³³ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzęk, J. Moszczyński, Kryminalistyka, Warszawa 2006, s. 19.

³⁴ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych, Wydawnictwo Akademickie i profesjonalne, Warszawa 2008, s. 16.

³⁵ B. Grochulska, Handel zagraniczny Księstwa Warszawskiego, Warszawa 1967, s. 58–59.

2.2. Okres po 1815 roku

W zaborze pruskim od początku XIX wieku publikowano wiele rozporządzeń lokalnych obowiązujących na terenie państw niemieckich przed zjednoczeniem. Regulowały one częściowo zasady posiadania broni palnej i obrót nią. Co ciekawe szlachta, właściciele ziemscy i przemysłowcy w zasadzie nie mieli ograniczeń w dostępie do coraz doskonalszej broni krótkiej, takiej jak rewolwery czy w późniejszym okresie pistolety oraz do broni myśliwskiej. Restrykcyjne ograniczenia dotyczyły w zasadzie osób mniej zamożnych i włóczędzów bez stałego miejsca zamieszkania. Na terenie państwa pruskiego broń trzymano w domach, jednak noszenie musiało być zgłoszone do prezydium policji, które wydawało pozwolenie na przemieszczanie się z bronią.

Na ziemiach polskich zaboru pruskiego idąc za przykładem starej Francji, w pruskim kodeksie karnym z 1851 uznawano prawo do posiadania broni prywatnej za podstawowe prawo obywatelskie. Stosowne regulacje brzmiały: „§ 12 (Utrata honoru cywilnego) Utrata honoru cywilnego obejmuje: [...] 6) utratę prawa do noszenia broni i niemożność wstąpienia do wojska”. Idea uzbrojenia narodu i obowiązek samoobrony był immanentną częścią swobód obywatelskich w ówczesnych czasach. Uzbrojeni obywatele byli więc nadal obecni w przestrzeni publicznej i wyobraźni ustawodawcy. Pozostałe regulacje dotyczące obchodzenia się z bronią palną opierały się na przepisach takich jak § 345 pruskiego kodeksu karnego z 1851 roku „(Naruszenie poleceń policji) Karze grzywny do pięćdziesięciu talarów albo więzienia do sześciu tygodni podlega karze: [...] 6) kto bez zezwolenia policji umieszcza broń samobieżną, pałki lub haczyki w miejscach zamieszkałych lub odwiedzanych przez ludzi albo w takich miejscach strzela z broni palnej lub innego narzędzia strzeleckiego; 7) każdy, kto sprzedaje lub nosi ze sobą broń palną, tnącą lub palną ukrytą w patorykach, tubach lub w podobny sposób; [...]”³⁶.

Kiedy w 1871 roku wydano kodeks karny dla całej Rzeszy Niemieckiej, regulacje dotyczące broni nie uległy zmianie. Paragraf 367 stanowił: „Karze grzywny do pięćdziesięciu talarów albo karze pozbawienia wolności podlega: każdy, kto w terenie zamieszkanym lub odwiedzanym przez ludzi bez pozwolenia policji umieszcza działa samobieżne, kapiszony lub wędki nożne lub w takich miejscach strzela z broni palnej lub używa innych narzędzi strzeleckich, oraz kto wbrew ustawowemu zakazowi sprzedaje lub nosi ze sobą broń pchaną, tnącą lub palną ukrytą w kijach,

³⁶ Kodeks karny dla państw pruskich z 1851, Warszawa 1862, s. 19 i 131.

rukach lub w podobny sposób; [...]”. Pomimo podobieństw do regulacji pruskiego kodeksu karnego z 1851 roku, prawo do noszenia broni nie było już tak silnie powiązane z prawami obywatelskimi jednostki – co oznacza, że idea nierozzerwalnego związku pomiędzy cywilnym uzbrojeniem a obroną państwa, stopniowo zanika³⁷.

Nadto ustawą z czerwca 1884 r. w sprawie zapobieżenia zbrodniczemu i niebezpiecznemu dla ogółu używaniu materiałów wybuchowych³⁸ (obowiązywała w Polsce niepodległej na terenie województwa poznańskiego i pomorskiego) wprowadzono na terenie Rzeszy i zagrabionych ziemiach polskich powszechny obowiązek rejestracji materiałów wybuchowych, w tym broni palnej, którą nabyć można było jedynie na podstawie pozwolenia. Paragraf 1 ustawy stanowił, iż produkcja, dystrybucja i posiadanie materiałów wybuchowych, a także ich import zza granicy dozwolone są wyłącznie za zgodą policji. Podmioty uprawnione do posiadania materiałów wybuchowych zobowiązane były prowadzić specjalne rejestry ewidencjonujące ilość materiałów znajdujących się w ich posiadaniu. Postanowienia te nie odnosiły się do broni palnej, której reglamentację określały odrębne przepisy związkowe. Paragraf 2 upoważniał władze centralne państw związkowych do wydania rozporządzeń wykonawczych w zakresie określenia organów właściwych do wydawania pozwoleń. Na odmowę wydania zezwolenia na posiadanie broni przysługiwał 14-dniowy termin na wniesienie zażalenia, do organu nadzorczego (wyższego stopnia). Zażalenie nie miało skutku zawieszającego (§ 3). Użycie materiałów wybuchowych i broni skutkujące ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu karane było karą nie krótszą od 5 lat, a w przypadku zaistnienia skutku śmiertelnego od 10 lat pozbawienie wolności do dożywocia. W przypadku działania z premedytacją sąd mógł orzec karę śmierci (§ 5). Posiadanie materiałów wybuchowych karane było karą do 10 lat pozbawienia wolności.

Ziemie polskie w zaborze austriackim doczekały się wprowadzenia ustawodawstwa dotyczącego posiadania broni w połowie wieku, kiedy to ukazał się patent cesarski z dnia 24 października 1852 r. o wyrobie, posiadaniu i noszeniu broni³⁹. Paragraf 1 opisywał zakres obowiązują-

³⁷ Kodeks Karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 roku, Wydawnictwo Departamentu byleżdzielnic pruskiej, Poznań 1920, s. 162.

³⁸ Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1884, nr 17, s. 61–64 (tekst na: <https://de.wikisource.org/>).

³⁹ Austriacki patent cesarski z dnia 24 października 1852 r. o wyrobie, posiadaniu i noszeniu broni, tudzież handlu bronią i jej przewozie, (Dz. U. P. austr. z 1852 r.,

wania regulacji, a paragraf 2 definiował rodzaje broni zabronione do posiadania. Wśród takich rodzajów broni wskazywano: pugiwały, sztylety, noże szlifowane wklęsło na kształt sztyletów, trójsieczne szpady, trombone, tarcerole (króciące powyżej 7 cali wiedeńskich średnicy), wiatrówki wszelkiego rodzaju, granaty ręczne i szklane, petardy i rakietki palne, oraz wszelkie rodzaje broni skrytej lub zakamuflowanej pod postacią innych przedmiotów, np. strzelby w laskach, szpady ukryte w laskach itp.⁴⁰. Zaliczano tutaj także wszystkie narzędzia, których pierwotna forma została celowo zmieniona w celu ukrycia ich przeznaczenia i ułatwienia zranienia. Zgodnie z § 8 patentu zabronione rodzaje broni mogły być posiadane, ale jedynie po uzyskaniu stosownego pozwolenia od władz na piśmie. W paragrafie 12 zdefiniowano broń dozwoloną do posiadania, przy czym pod tym pojęciem rozumiano wszelkie typy niewskazane jako zakazane w § 2 patentu. Były to wszelkiego rodzaju pistolety, rewolwery niemające zastosowania wojskowego oraz broń myśliwska. Taką broń wolno było posiadać bez specjalnego zezwolenia, przy czym na jej noszenie pozwolenia wymagano. Przepisy wykonawcze do ustawy wskazywały kategorie osób, które nie mogły mieć broni: osoby bez udokumentowanych źródeł dochodów, bezdomni, włóczędzy, alkoholicy i osoby z zaburzeniami psychicznymi. Regulacja pozwalała na posiadanie amunicji w ilości niewzbudzającej „uzasadnionego podejrzenia nadużycia, nieprzekraczającej osobistej potrzeby”. Dalsze regulacje dotyczyły produkcji i handlu. Zakazano produkcji i sprzedaży wytworzonej broni bez zezwolenia (§ 4). Ustawa stanowiła w § 14, że noszenie broni wymagało pozwolenia i było ogólnie niedozwolone. Pozwolenie takie wydawano na 3 lata i podlegało opłacie 30 koron austriackich (§ 20 i § 21). Przewidziano szereg wyjątków od zakazu noszenia broni, które na ogół uwzględniały powszechne noszenie broni wraz z mundurami i strojami tradycyjnymi (§ 15 i § 16). Regularnym zezwoleniem na noszenie broni była tzw. przepustka na broń, która była wydawana przez władze jedynie tzw. osobom nieszkodliwym, zgodnie z brzmieniem paragrafu 17. Pozwolenie na noszenie broni można było ograniczyć do określonego rodzaju broni, określonych ludzi, celów i okresu (§ 19). Ponadto poszczególni gubernatorzy na podstawie § 42 mieli

poz. 223) z rozporządzeniem wykonawczym z dnia 29 stycznia 1853 r. (Dz. p. p. z 1853 r., Nr 16).

⁴⁰Zbiór przepisów administracyjnych. Podręcznik dla szkolenia na posterunkach i w komisariatach, gazeta Administracji i Policji Państwowej, Warszawa 1930, s. 55–58; tekst za: Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego.

prawo zawiesić uprawnienia i regulacje określone w patencie „jeśli wymaga tego bezpieczeństwo publiczne”. Patent regulował także wyrób broni i jej sprzedaż co było możliwe po uzyskaniu stosownej koncesji wydawanej przez organy władzy na szczeblu kraju/prowincji. Nie wolno było sprzedawać broni określonej jako zakazana i przewidziano odpowiedzialność karną sprzedawcy za złamanie tego zakazu. Prawo austriackie było zatem bardziej rygorystyczne niż jego pruski odpowiednik. Nie było to jednak zbyt restrykcyjne, albowiem posiadanie większości broni było całkowicie możliwe, a nawet zakaz noszenia broni został złagodzony. Od 1919 roku po zmianie przepisów tej regulacji przewidziano konieczność uzyskania pozwolenia na broń, a do jej noszenia dalej wymagano posiadania karty broni⁴¹. Patent austriacki wprowadzał penalizację nielegalnego posiadania broni, co zagrożone było karą grzywny oraz przepadkiem broni. Postępowanie prowadziła policja pod nadzorem prokuratury, a sprawa wraz z aktem oskarżenia rozstrzygana była przez sąd w postępowaniu zwyczajnym. W sytuacji zatrzymania osoby bez karty broni przy sobie noszącej broń, policjant zobowiązany był zatrzymać jednostkę broni w depozycie aż do wyjaśnienia sprawy, co sprowadzało się do dostarczenia karty broni na postereunek policji. Samo noszenie broni bez dokumentów było wykroczeniem karanym mandatem karnym.

Rozporządzenie C.K. Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 17 maja 1891 r. w przedmiocie sprzedaży prochu strzelniczego (obowiązujące na ziemiach polskich zaboru austriackiego) wskazywało, iż na sprzedaż prochu wymagane było pozwolenie od władz administracyjnych I instancji. Przepisy rozróżniały drobnych sprzedawców od hurtowych, którzy mogli prowadzić swoją działalność koncesjonowaną jedynie w budynkach „o ile możliwości odosobnionych”. Maksymalna ilość prochu strzelniczego, jaką można było składować, wynosiła 30 kg na raz, przy czym w lokalu sprzedaży tylko 15 kg. Przechowywanie prochu poza miejscami do tego wyznaczonymi było zabronione⁴².

Utworzenie z ziem polskich pod zaborem rosyjskim Królestwa Polskiego zbiegło się ze staraniami elit państwowych o rozwój potencjału ekonomicznego, szczególnie przemysłu ciężkiego, który jest podstawą rozwoju gospodarczego państw, stanowiąc przy tym zawsze bazę dla wytwarzania broni palnej a przez to jej popularyzację⁴³. W początkowym

⁴¹ J. Kasprzak, *Władza państwowa...*, s. 214.

⁴² Dz. P. p. z 1891, Nr 62.

⁴³ W początkowych latach istnienia Królestwa Polskiego głównymi ośrodkami przemysłu metalurgicznego były Warszawa i Zagłębie staropolskie, w same Warszawie

okresie prawo do posiadania broni w Królestwie Polskim nie było całościowo regulowane przepisami zaborczymi. Właściwie do lat 30-tych XIX wieku obowiązywał stan braku reglamentacji prawa do posiadania broni na terenie ziem polskich. W zakresie stanowienia prawa, Królestwo cieszyło się pewną autonomią, choć trzeba też przyznać, iż w dziedzinie prawodawstwa tamtej epoki funkcjonowało założenie, iż regulacjom przepisami poddawane mogą być tylko te dziedziny, które są niezbędne dla funkcjonowania państwa.

Druga dekada XIX wieku to okres powolnego, aczkolwiek konsekwentnego, upowszechniania się w obszarze broni palnej nowych rozwiązań konstrukcyjnych w społeczeństwie. W dalszym ciągu dostęp do broni palnej nie był krępowany żadnymi pozwoleniami ani licencjami, co było kontynuacją praktyki znanej od czasów Księstwa Warszawskiego. Jedyną barierą do wejścia w jej posiadanie była jednak cena. Osoby zamożne broń posiadały i mogły ją swobodnie nabywać, jednak nie był to jeszcze czas upowszechnienia rozwiązań konstrukcyjnych w zakresie broni odtylcowej czy nabojów centralnego zapłonu. Właściciele ziemscy zwyczajowo posiadali zarówno broń palną długą do polowań⁴⁴, jak i często broń palną krótką do samoobrony. Szabla szlachecka powoli staje się bardziej elementem stroju paradnego szlachty i symbolem przynależności społecznej niż narzędziem do obrony, choć jako broń biała jest powszechna we dworach polskich.

Tymczasem Kodeks Karzący Królestwa Polskiego z 1818 roku⁴⁵ zawierał regulacje dotyczące użycia broni. Spotykane jeszcze przypadki zajazdów wśród szlachty na ziemiach polskich z użyciem nie tylko broni białej, ale i coraz częściej broni palnej były już penalizowane przez kodeks w art. 95 jako tzw. zbrodnia gwałtu publicznego,

pracowały gisernia i fabryka narzędzi Braci Evans, gisernia Gregoire'a, fabryka noży w dawnej mennicy, rządowa fabryka maszyn na Solcu i fabryka narzędzi chirurgicznych Gerlacha, (za:) J. Ziótek, Mobilizacja sił zbrojnych na lewobrzeżu Wisły 1830–1831, Lublin 1973, s. 17.

⁴⁴ Interesujący opis rodzajów broni używanych w początkach XIX wieku do polowań, rozwiązań konstrukcyjnych i sposobów jej używania, (w:) I. Bobiatyński, Nauka łowiectwa we dwóch tomach, Wilno 1823, s. 170–200.

⁴⁵ Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1818, t. V, nr 20; s. 3–232; Kodeks uchwalony przez Sejm 16 kwietnia 1818 r. zatwierdzony przez Aleksandra I w dniu 26 kwietnia, ogłoszony 20 lipca 1818 roku, liczył 588 artykułów, zgrupowanych w trzech księgach: I – o zbrodniach, II – o występkach, III – o przewinieniach policyjnych (charakter wykroczeń), poprzedzonych „wstępem ogólnym” (15 artykułów), obowiązywał do 1847 roku, kiedy to w jego miejsce wprowadzono rosyjski Kodeks karnych i poprawczych z 1845 roku.

gdzie okolicznością obciążającą było użycie broni: „Kto sam lub w towarzystwie dom albo mieszkanie drugiego z bronią nachodzi i tamże na osobie posiadacza, na domownikach, lub wreszcie na rzeczach gwałtowności się dopuszcza, czy to dla pomśzczenia się za krzywdę, czyli w celu dogodzenia swej zawziętości lub niewinności, czyli na koniec do osiągnięcia roszczonych praw, ten na karę ciężkiego więzienia od lat 3 do 6 zasłużył”. Napadnięty uprawniony był zgodnie z brzmieniem art. 127 kodeksu karzącego do wykonywania samoobrony: „Kto w koniecznej potrzebie obrony swego lub innych życia, wolności albo własności odpierając gwałt, napastnika zabija, żadney nie popełnia zbrodni wyraźnie opisanej w art. 127, jak i sankcji za czyny związane z użyciem broni, której użycie stanowił okoliczność wpływającą na wymiar kary; atoli potrzeba dowodu albo przynajmniej gruntownego z okoliczności osób, czasu, tudzież miejsca, wniosku na to, że popełniający zabójstwo zostawał w potrzebie użyć, i tylko konieczny użył obrony”. Użycie broni traktowano jako okoliczność obciążającą sprawcę czynu zabronionego: „Szczególne występki przeciw bezpieczeństwu osobistemu co do życia są: [...] 14. Broni zakazanej lub podeyrzanej robienie i nieostrożne z bronią obeyscie się”. W art. 350 kodeksu precyzowano co należy rozumieć pod tym pojęciem: „Ten, co broń zakazaną lub podeyrzaną robi, ieżeli kto takową bronią śmiertelnie rannym lub zabitym został, zamknięciem w domu aresztu publicznego od 8 dni do miesiący 3 ukaranym zostanie”. Swoboda posiadania broni palnej obwarowana była odpowiedzialnością za skutki jej użycia. I tak, w art. 351 czytamy: „Broń nabitą lub niebezpieczną w domu, podróży lub gdziekolwiek wśród dzieci albo osób niedoświadczonych niebacznie zostawujący, ieżeli kto przez takową nieostrożność zabitym lub śmiertelnie rannym zostanie, na zamknięcie w domu aresztu publicznego od 8 dni do 3 miesiący zasłużył”. Nieostrożne obchodzenie się bronią penalizowano dyspozycją art. 352: „Podobney karze w miarę okoliczności dopiero wytkniętych, ulegnie ten, kto nie przekonawszy się, czy iest broń nabitą lub nie, przez swawolę drugiemu mierzy i kurek spuszcza, albo też w miejscu gdzie ludzie się znajduią, lub znajdować mogą, nieostróżnie broni doświadcza”. Ten ostatni przepis był o tyle istotny, iż nie istniały wtedy żadne przepisy normujące zakładanie i budowę strzelnic. Broni używano często w miejscach do tego niekoniecznie przeznaczonych, a konsekwencje z tego płynące znajdowały odzwierciedlenie w przyjętych przepisach prawa⁴⁶.

⁴⁶ Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1818, t. V, nr 20, s. 190–191.

Stan ten utrzymał się praktycznie do 1831 roku, kiedy to po upadku Powstania Listopadowego, carska administracja zaczęła konfiskować broń na terenie Królestwa, nawet znajdującą się w posiadaniu osób niebiorących udziału w działaniach zbrojnych. W ten sposób społeczeństwo polskie zostało pozbawione tysięcy sztuk bezcennych egzemplarzy broni palnej o historycznym pochodzeniu. Jako ciekawostkę można wskazać, że w dniu 21 stycznia 1835 r. władze carskie zatwierdziły stanowisko Komitetu Syberyjskiego „W sprawie zakazu posiadania przez skazańców zesłanych broni palnej”. Komitet Syberyjski, zgadzając się z opinią Ministra Finansów, stwierdził: „1. Zakazać skazanym na wygnaniu posiadania jakiegokolwiek broni palnej, nawet jeśli po zwolnieniu z pracy mieszkali we własnym domu; 2. Zasada ta zostanie dodana do art. 639 „Karty o więźniach i wygnańcach”. Zasady dozoru celnego odnoszące się do kontroli przewozu towarów wzdłuż linii kaukaskiej, opublikowane 13 marca 1835 r. nakazywały: „Rosyjskie banknoty oraz broń palna i broń sieczna, taka jak armaty, strzelby, pistolety i broń w ogóle wszelkiego rodzaju [...] są zabronione do przekazywania i przepuszczania w górę na całej linii”.

W 1834 roku dekretem Ministra Finansów „W sprawie zezwolenia oficerom wojskowym na przywóz broni palnej z Królestwa Polskiego i z powrotem na własny użytek” zezwolono na „swobodny przywóz przez rosyjskich celników przybywających z Królestwa Polskiego do Cesarstwa i z powrotem, po jednym karabinie” i „po 2 pistolety dla każdego oficera”.

Kilka lat później została zatwierdzona przez władze carskie tzw. Karta Policji Wiejskiej dla Chłopów Państwowych z dnia 23 marca 1839 r., która zawierała następujące postanowienia: „Zakaz noszenia przy sobie broni w dowolnym czasie, z wyjątkiem łapania dzikich zwierząt i polowań. Zabrania się strzelania we wsiach, domach, podwórkach, ulicach i placach”. Po wydarzeniach w Polsce związanych z Powstaniem Listopadowym Minister Finansów skierował do urzędu celnego polecenie „W sprawie tymczasowego zakazu przewozu z Królestwa Polskiego do Cesarstwa broni palnej i białej w celu zapewnienia, aby mieszkańcy województw, którym zakazano posiadania broni, nie mogli jej zdobyć”⁴⁷. Pomimo tego, w dalszym ciągu na terenie Królestwa Polskiego nie wprowadzono żadnych przepisów limitujących prawo do posiadania broni. W dalszym ciągu broń mógł nabyć każdy, kto mógł siebie na to

⁴⁷I. Bielyaev, Przepisy o broni palnej, Wydawnictwo Literatury Myśliwskiej, Reutov 2022 (https://www.ohot-prostory.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1829), s.1.

pozwoić, jednak kontynuowano tradycję regulowania sankcją karną sposobu jej użycia.

Kodeks kar głównych i poprawczych z 1845 roku⁴⁸ (obowiązujący w skróconej wersji 1221 artykułów na terenie Królestwa Polskiego w latach 1847–1876, kiedy po rewizji rosyjskiego kodeksu w 1866 roku wprowadzono w całości Kodeks kar głównych i poprawczych), wprowadził Dział VIII „O przeciwnem prawu wyrabianiu lub posiadaniu broni lub prochu i naruszeniu innych przepisów ostrożności, osobiste bezpieczeństwo na celu mających”. Była to regulacja sposobu posiadania, użycia, wyrobu i przechowywania broni palnej. Przepisy te w sposób kazuistyczny, ale bardzo oryginalny penalizowały pewne zachowania i warto przytoczyć je w całości.

„Art. 676. Ktoby wyrabiał broń, której wyrabianie prawem jest zupełnie zabronionem lub wyłącznie Rządowi postanowionem, niemniej ktoby, bez osobnego na to pozwolenia Rządu, proch, bomby, granaty, lub inne tego rodzaju artyleryjskie potrzeby wygotowywał, ten, jeżeli ilość wygotowanej przez niego broni, bomb, i t. p. nie jest znaczną, ulegnie osadzeniu w wieży od trzech do sześciu miesięcy; a w razie przeciwnym, osadzeniu w twierdzy od jednego roku do dwóch lat. Wyrobiona przez niego broń, bomby, i t. p. jak niemniej przygotowane przez niego materiały. W każdym przypadku skonfiskowane zostaną. Art. 677. Ktoby jakkolwiek prawem zabronioną broń, albo proch w ilości większej niż dozwoloną, posiadał, ulegnie: aresztowi od trzech tygodni do trzech miesięcy; albo karze pieniężnej od 10 do stu rubli – stosownie do okoliczności winę jego zwiększających lub zmniejszających. Znaleziona u niego broń i proch odebrane mu zostaną. Art. 678. Jeżeli dowiedzionem zostanie, że przekonany o wyrobieniu lub posiadaniu zupełnie zakazanej albo w znacznej ilości przysposobionej broni lub prochu, bomb, granatów albo innych jakiegobądź rodzaju potrzeb artyleryjskich, miał przytem na widoku jaki cel bezpieczeństwu lub spokojności Państwa przeciwny, wówczas ulegnie on: karom za rokosz przeciw władzy najwyższej, za udział w przygotowaniu do niego albo za dopomaganie zewnętrznym nieprzyjaciołom Państwa w artykułach 261 (kara śmierci), art. 262 (wczesne wykrycie – do 15 lat ciężkiej pracy w kopalniach lub 12 w ciężkiej twierdzy), art. 265 (definicja zdrady państwa), art. 266 (kara śmierci) i art. 267 (konfiskata całego rodzowego i nabytego majątku) niniejszego kodexu postanowionym i podług objętych w tychże artykułach prawideł. Art. 679. Jeżeli

⁴⁸ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Lexis Nexis, Warszawa 2005, s. 308–311.

rzemieślnik o osobie, która przyniosła mu do naprawy broń zakazaną, policji znać nie da, ulegnie aresztowi od trzech do siedmiu dni. Art. 680. Ktoby, w mieście lub na wsi, bez jawnej konieczności używał broni palnej lub w innym miejscu, gdzie prawdopodobnie mogą się w tym czasie znajdować i często znajdują się ludzie, i gdzie ze względu na to, wszelkie strzelanie podobne jest zabronionem, albo też, bez przekonania się, czy broń nie jest nabitą, do kogo przez swawolę celował i kurek spuszczał, ten ulegnie karze pieniężnej w miastach od pięciu do pięćdziesięciu a po wsiach od jednego do dziesięciu rubli. [...] Za dopuszczenie się tego po raz drugi, kara pieniężna wyżej oznaczona we dwójnasób powiększoną zostanie. Art. 681. Karom, w poprzedzającym 680 artykule oznaczonym, ulegną również ci, którzyby, w miejscach gdzie prawdopodobnie mogą się w tym czasie znajdować i często znajdują ludzie, z łuku strzeli. Ci z nich wszakże, którzyby, strzelając z łuku jedynie dla zabawy, strzał bez żelaznych lub innych ranić mogących grotów używali, ulegną tylko karze pieniężnej do pięćdziesięciu kopiejek do trzech rubli. Art. 682. Ktoby, w mieście, po domach lub innych miejscach, gdzie mogą się znajdować i często znajdują się ludzie, palną broń nabitą trzymał, ulegnie karze pieniężnej od jednego do pięciu rubli. (...) Art. 684. Ktoby, wyjąwszy osoby należycie w tym względzie upoważnione lub polecenie mające, w miejscu, gdzie to jest przez Zwierzchność zabronionem, chodził z jakąbądź, a tem bardziej nabitą palną bronią, bez szczególnej potrzeby, jaka zdarzyć się na przykład może przy wybieraniu się na polowanie lub w podróż, ulegnie karze pieniężnej od pięćdziesięciu kopiejek do dziesięciu rubli⁴⁹.

Jak widać choćby z tego ostatniego przepisu, w dalszym ciągu posiadanie broni do celów myśliwskich oraz ochrony podczas podróży nie podlegało reglamentacji i było w pełni dozwolone w zaborze rosyjskim. Zakres penalizacji przepisami obowiązującymi na terenie Królestwa Polskiego obejmował jedynie posiadanie nadmiernej ilości broni zabronionej przez przepisy, wytwarzanie broni albo materiałów wybuchowych o przeznaczeniu wojskowym. Związane to było z coraz częściej pojawiającymi się przypadkami powstań, jak to opisywano w literaturze „w zbuntowanych prowincjach” Rosji carskiej⁵⁰. Niemniej do 1845 roku każdy mieszkaniec Królestwa Polskiego mógł swobod-

⁴⁹ Kodeks kar głównych i poprawczych, Warszawa 1847, s. 513–517. W XIX wieku jeden carski rubel był wymierny na 0,71 grama złota, co w chwili pisania opracowania dawało wartość około 230–250 złotych, przy przyjęciu większej siły nabywczej ówczesnej waluty.

⁵⁰ S. W o r o s z y ł o w a, *Druża poprawka...*, s. 9.

nie kupić broń palną. Potem jednak w niektórych regionach, zwykle przygranicznych, broń palna przestała być dostępna w sposób nieskrępowany. Zostało to usankcjonowane 5 lipca 1845 r. rozkazem cesarskim, w którym zamieszczono następujące zarządzenia: „1. Wzdłuż granicy naszej z Prusami, na obszarze 50 wiorst (tj. ok. 50 km) od niej, który wchodzi w skład administracji wileńskiej, guberni kowieńskiej, Mińska i Grodna zabronić mieszkańcom wszystkich majątków, z wyjątkiem właścicieli ziemskich, posiadania broni palnej, pistoletów i wszelkiej broni białej, z wyjątkiem strzelb myśliwskich do strzelania drapieżnych zwierząt i ptaków, gdzie przypadać może jeden na dziesięć gospodarstw chłopskich. 2. Właściciele ziemscy mieszkający w wyżej wymienionym pasie granicznym mogą posiadać broń na własny użytek, z wyjątkiem broni żołnierskiej, przeznaczonej dla wojska”. Wkrótce w ogóle zakazano ludności cywilnej posiadania jakiegokolwiek broni palnej i amunicji o przeznaczeniu wojskowym⁵¹.

Następujące w końcu XIX wieku zmiany w kodeksie kar głównych i poprawczych z lat 1876 i 1885 nie miały wpływu na przepisy dotyczące prawa do broni oraz jej używania. Niemniej napięta sytuacja społeczno-polityczna związana z ruchami insurekcyjnymi oraz zaostrzającą się sytuacją polityczną w Europie skutkowałą pojawieniem się zamysłów, aby dostęp do broni palnej do tej pory dość swobodny w pewien sposób uregulować. Na przełomie XIX i XX wieku doszło na ziemiach polskich do zaostrzenia ustawodawstwa dotyczącego posiadania broni palnej, szczególnie po upadku Powstania Styczniowego.

Pierwszym zwiastunem nowego podejścia był tajny okólnik nr 5009 z 17.07.1899 roku Departamentu Policji MSW, którym gubernatorów, burmistrzów miast i komendantów policji poinformowano o rozkazie Ministra Wojny zaakceptowanym przez cara, w którym całkowicie zakazano sprzedaży ręcznej broni palnej wydanej oficjalnie oraz nabojów od niej, z wyjątkiem oficerów wojska. Zakazano także sprzedaży z zasobów państwa i składów handlowych wojskowej broni zełmowanej⁵².

Rok później 10 czerwca 1900 roku, car zatwierdził ustawę Rady Państwa „O zakazie wytwarzania i sprowadzania zza granicy broni palnej wg wzorów używanych w wojsku”, zgodnie z którą osobom prywatnym zakazano wytwarzania lub sprowadzania z zagranicy (bez specjalnego zezwolenia) broni palnej „jakiegokolwiek rodzaju, kalibru, tego samego kali-

⁵¹ I. Bielyaev, Przepisy o broni palnej..., s. 2.

⁵² Российский государственный исторический архив (РГИА). Фонд 22 (Центральные учреждения Министерства Финансов по части торговли и промышленности). Опись 1. Дело 1230. Лист 4.

bru, co oficjalny, służącej do celów uzbrojenia żołnierzy w całości lub w części oraz naboje do tej broni⁵³. W przypadku przywozu bez specjalnego zezwolenia taka broń i amunicja podlegała konfiskacie przez organy celne i przekazaniu do najbliższych składów wojennych. Z kolei dekret z dnia 29 maja 1903 r. „o sprzedaży i przechowywaniu broni palnej i materiałów wybuchowych oraz o budowie strzelnic” zakazywał sprzedaży i przechowywania gwintowanych karabinów szybkostrzelnych z magazynkami oraz nabojów do nich bez zezwolenia władz gubernialnych. Po raz pierwszy wprowadzono wobec sprzedawców broni obowiązek prowadzenia specjalnych ksiąg ewidencyjnych, w których wpisywane były wszystkie egzemplarze broni przez nich sprzedane. Księgi te miały być udostępniane organom policji. Regulacja ta umożliwiała także zakładanie wszelkich strzelnic tylko za zgodą organów władzy⁵⁴. W ówczesnym stanie prawnym częstą praktyką było publikowanie tajnych okólników przeznaczonych do władz lokalnych, oprócz przepisów rangi ustawowej przyjmowanych na szczeblu centralnym. W listopadzie 1905 roku przyjęto rozporządzenie Rady Ministrów „o procedurze przechowywania i sprzedaży broni palnej”, które dało prawo gubernatorom w obliczu szczególnych i nadzwyczajnych okoliczności zagrażających porządkowi publicznemu i spokojowi społecznemu wydawania tymczasowych przepisów regulujących obrót bronią, zaostrzając także przepisy dotyczące importu broni palnej zza granicy.

Tak nakreślony stan prawny zasad posiadania i używania broni palnej na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim trwał aż do odzyskania niepodległości, kiedy to w 1919 pojawiają się polskie regulacje w tym zakresie. Broń myśliwska i krótka do samoobrony praktycznie do końca trwania Rosji carskiej była dostępna swobodnie w handlu. Obstrzeżenia dotyczyły broni o przeznaczeniu wojskowym, które z czasem rozciągnięto na inne rodzaje broni gwintowanej. Na terenie zaboru austriackiego już od 1852 roku wprowadzono reglamentację w posiadaniu broni palnej. Podobny system dostępu do broni palnej obowiązywał w totalitarnych Prusach od lat 80-tych XIX wieku. Niemniej w porównaniu do przepisów aktualnie obowiązujących na terenie Polski i Europy, były to regulacje bardzo liberalne. Jak zostanie to opisane w drugiej części opracowania, niektóre z przepisów zaborców obowiązywały jeszcze w Niepodległej Polsce.

⁵³ Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье (3 – III). Т. XX. № 18793.

⁵⁴ Полное собрание законов Российской империи. (ПС/PS 33, том, 13, nr 23036).

3. Zakończenie

Prawo do posiadania broni palnej w początkach istnienia państwa polskiego nie było regulowane i organiczne przepisami prawa. Związane to było z założeniem, iż broń biała, a później broń palna przysługiwała każdemu wolnemu człowiekowi, z zastrzeżeniem specyficznego ówczesnego rozumienia tego słowa ograniczającego się do szlachty. Przyjmowano, iż broń jest przedmiotem użytkowym służącym do zdobywania pożywienia i służącym do samoobrony domostwa przed napastnikami. Ten utylitarny charakter broni przetrwał do czasów współczesnych, jednak ze znacznymi zmianami i ograniczeniami. Prawo do posiadania broni wiązało się ze swobodami obywatelskimi i założeniem, iż broń posiadają ludzie wolni i na których ciąży odpowiedzialność także za sprawy publiczne. Brak przepisów ograniczających dostęp do broni (głównie białej) miał zatem uzasadnienie społeczne i kulturowe. W początkowym okresie istnienia I Rzeczypospolitej dostęp ten był powszechny i w niewielkim stopniu ograniczony na skutek regulacji prawnych, a bardziej ograniczeń cenowych. Utrwaliło to wysoką kulturę posiadania broni i jej używania na ziemiach polskich. Wynalezienie nowych rozwiązań technicznych, a szczególnie upowszechnienie się broni palnej i prochu strzelniczego, spowodowało istotne zmiany w podejściu do używania i posiadania broni. Istotne zmiany przyniesie wiek XIX na skutek pojawienia się nowych rozwiązań konstrukcyjnych broni, wynalezienia prochu bezdymnego oraz naboju scalonego. Skutkowało to upowszechnieniem się broni palnej, której skuteczność i szybkostrzelność przekraczała dotychczas znane rozwiązania. Dostęp do nowych konstrukcji stał się łatwiejszy dla szerszego grona nabywców. W państwach zaborczych pojawiają się przepisy obowiązujące siłą rzeczy także na ziemiach polskich, które zaczynają regulować dostęp do broni palnej. Niemniej zakres regulacji obowiązujący Polaków nawet pod zaborami był o wiele mniejszy niż miało to miejsce w późniejszym okresie. Interesujące jest prześledzenie trendu ograniczającego Polakom dostęp do broni, który nader często obecny jest w opracowaniach poświęconych tej problematyce, bądź jest pomijany, bądź w sposób błędny z punktu widzenia faktograficznego przypisywany jedynie okresowi po 1945 roku.

Bibliografia

1. Bardach J. (red.) Historia państwa i prawa Polski, PWN, Warszawa 1973.
2. Bielyaev I., Przepisy o broni palnej, Wydawnictwo Literatury Myśliwskiej, Reutov 2022.
3. Bobiatyński I., Nauka łowiectwa we dwóch tomach, Wilno 1823.
4. Borucki M., Temida Staropolska. Szkice dziejów sądownictwa Polski szlacheckiej, Warszawa 1979.
5. Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1884, nr 17.
6. Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1818, t. V, nr 20.
7. Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, t. I.
8. Gembarzewski B., Uzbrojenie i rodzaje broni, (w:) T. Korzon, Dzieje wojen i wojskowości w Polsce, Lwów–Warszawa–Kraków 1923.
9. Głosek M., Najstarszy zabytek ręcznej broni palnej w Polsce, (w:) Archeologia i starożytnicy, Studia Dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin, Łódź 1997.
10. Górski A., Historia piechoty, Kraków 1892.
11. Grabowski A., Dawne zabytki miasta Krakowa, Kraków 1850.
12. Grochulska B., Handel zagraniczny Księstwa Warszawskiego, Warszawa 1967.
13. Grodziski S., Salmonowicz S., Ustawa karna zachodniogalicyska z roku 1796 (Zarys dziejów i charakterystyka), Czasopismo Prawno-Historyczne, Warszawa, 1965.
14. Gruza E., Goc M., Moszczyński J., Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych, Wydawnictwo Akademickie i profesjonalne, Warszawa 2008.
15. Hogg I.V., Encyklopedia uzbrojenia Bellona, Warszawa 2006.
16. Kasprzak J., Młodziejowski B., Brzęk W., Moszczyński J., Kryminalistyka, Warszawa 2006.
17. Kasprzak J., Władza państwowa a posiadanie broni przez obywateli na przestrzeni dziejów, Studia Parwnoustrojowe, nr 22, UWM 2013.
18. Kasprzak J., Władza państwowa a posiadanie broni przez obywateli na przestrzeni dziejów, Studia Parwnoustrojowe, nr 22, UWM 2013.
19. Kodeks kar głównych i poprawczych, Warszawa 1847.
20. Kodeks karny dla państw pruskich z 1851, Warszawa 1862.
21. Kodeks Karny Rzeszy Niemieckiej z 1871 roku, Wydawnictwo Departamentu byłej dzielnicy pruskiej, Poznań 1920.
22. Kubowicz M., Rozwój broni palnej i jej użycie w Polsce, Security, economy and Law 2020, nr 1.

23. Kucharski R., Geneza sądów polskich, *Consilium Iuridicum* 2002, nr 1–2.
24. Kucharski R., Trybunał koronny: szlachecki sąd najwyższy, *Consilium Iuridicum* 2003, nr 5.
25. Kwaśniewicz W., *Leksykon dawnej broni palnej*, Bellona, Warszawa 2004.
26. Lewszyn W., *Sowersziennyj jegier*, 1779.
27. Majer P., *Ustawy polskiej policji (1791–1990). Źródła z komentarzem*, Wydawnictwo WSPol, Szczytno 2007.
28. Mielnik M., *Podstawy prawne funkcjonowania policji w Księstwie Warszawskim*, *International Journal of New Economics and social sciences* 2015.
29. Milewski S., *W świecie występku i zbrodni*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996.
30. Mueller H., Rolling H., *Europäische Hieb and stichwaffen*, Berlin 1981.
31. Muller H., Kolling H., *Europäische Hieb – und Stichwaffen aus der Sammlung des Museums der Deutsche Geschichte*, Berlin 1986.
32. Rybski J., *W polskiej wsi odkryto broń z epoki kamienia*, *National Geographic Polska* 2023, nr 10.
33. Sampa M., *Kraj Głowaczów–1003*, Seria: *Historyczne Bitwy*, Bellona 2024.
34. Sampa M., *Kraj Głomaczów. 1003*, Bellona 2024.
35. Sauer P., *Revolution und Volksbewaffnung. Die württembergischen Bürgerwehren im 19. Jahrhundert, vor allem während der Revolution von 1848/49*, Ulm 1976.
36. Sikora R., *Husaria. Duma polskiego oręza*, Kraków 2019.
37. Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Lexis Nexis, Warszawa 2005.
38. Straube A., *Die Schusswaffendebatten im deutschsprachigen Raum*, University of Bamberg Press 2019, Band 29.
39. Szajnocha K., *Jadwiga Jagiellonka księżna bawarska, Szkice historyczne 1876*.
40. Szymczak J., *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
41. Szymczak J. (red.), *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2004, nr 423.
42. Woroszyłowa S., *Druga poprawka: jak prawo do posiadania broni palnej ewoluowało w różnych krajach*, *Knife–media* 2022.
43. Zawadzki H., *Fabryka broni w Końskich – Pomykowie, Koneckie zeszyty historyczne 1993*, nr 1.

44. Zbiór przepisów administracyjnych. Podręcznik dla szkolenia na posterunkach i w komisariatach, gazeta Administracji i Policji Państwowej, Warszawa 1930.
45. Ziótek J., Mobilizacja sił zbrojnych na lewobrzeżu Wisły 1830–1831, Lublin 1973.
46. Полное собрание законов Российской империи. (ПС/PS 33, том XIII, nr 23036).
47. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье (3 – III). Том XX. № 18793.
48. Российский государственный исторический архив (РГИА). Фонд 22 (Центральные учреждения Министерства Финансов по части торговли и промышленности). Опись 1. Дело 1230. Лист 4.
49. Российское законодательство X–XX веков. Законодательство периода расцвета абсолютизма. М., 1987. Т. 5.

A historical account of gun laws in the Polish lands.

From the Piasts to the end of the First Republic

Abstract

Historically, the issue of access to firearms is relatively "young", as it dates back to the 19th century and is associated with social and political events on the European continent. A special role was played by economic transformations and technical progress enabling wider access to firearms, the construction of which was cheaper and therefore more accessible to a wider group of people. In the first part, this work will provide a framework analysis of the practice and regulations governing access to firearms in force on Polish lands from the beginning of the Polish State to the 19th century, including the regulations of the occupying states in force on Polish lands during the partitions. Due to the extensiveness of the issue, the regulations governing access to firearms introduced after Poland regained independence will be discussed in the second part of the study. The scope of the regulations has been placed against a technical background by indicating technical solutions in the development of firearms over the period dis-

cussed, without going into details, which must, for natural reasons, be the subject of a separate work. The historical regulation of the provisions regulating access to firearms indicates a gradual and increasingly extensive restriction of the right to free access to firearms, along with the limitation of the progressive etatization of social life and the impact of this process on the scope of civil liberties.

Key words

Weapons, Right to bear arms, Piast State, First Polish Republic, Duchy of Warsaw, Second Polish Republic.